

A SZERZEMÉNYEZÉS KÉRDÉSEI

Az irodalom áttekintése. Válogatás.

"Sok üzemben uralkodik még az a felfogás, hogy egy szerényi könyv, néhány folyóirat és egy másra nem alkalmas laboráns mint "könyvtáros" már elég a műszaki és tudományos tanulmányok alapjaihoz. Sok-sok nevelés kell még, hogy rájöjjenek, milyen fontos számukra a jövő szempontjából a jó üzemi könyvtár." - mondja egy angol könyvtáros, J.P.Lamb a műszaki könyvtárakról írott monográfiájában.^{1/} Sajnos gyakran hazai viszonylatokra is érvényes ez a megállapítás. Üzemeink nagy része nem látja még a műszaki könyvtár fontos szerepét a termelés és kutatás fejlesztésében. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy maguk a könyvtárosok sem érzik át eléggé feladataik fontosságát, és ez visszahat munkájuk színvonalára, nem tudnak olyan eredményeket felmutatni, hogy az üzemek, kutatóintézetek elismerjék, minden szempontból támogassák, és sajátjuknak érezzék könyvtárukat.

Hivatástudata csak akkor van egy könyvtárosnak, ha világosan látja munkájának minden fázisát, és ezeket alárendeli saját könyvtára célkitűzéseinek. A könyvtári munka első és legfontosabb fázisa annak elbírálása, hogy mi kerüljön be állományunkba. Hiába van bármilyen jó olvasószolgálat, hiába kitűnőek katalógusaink, ha nincsen meg az a könyv vagy folyóirat, amire szükség van. Ezzel az első fázissal kívánunk foglalkozni, tehát a szerzeményezés előkészítésével: az irodalom áttekintésével és a válogatással.

A szerzeményezést meghatározza a könyvtár feladata. Mi a könyvtár feladata? A múlt emlékeit gyűjteni, megőrizni, a jelen igényeit kielégíteni, a jövő számára a jelen értékeit megőrizni és a várható igényekről előre gondoskodni. A könyvtár típusa határozza meg, hogy melyik feladat kerül előtérbe. Természetes, hogy egy kutatóintézeti vagy üzemi könyvtárnak nem elsősoros feladata a múlt emlékeinek gyűjtése és állományának teljes megőrzése a jövő számára. Gyűjtse viszont, és őrizze meg az üzem történetére vonatkozó anyagot. Ezt a szempontot jelenleg még kevés műszaki könyvtáros tartja szemelőtt munkája lényege

mellett, ami a jelen igényeinek kielégítése és a jövő számára megfelelő anyag beszerzése.

A jelen igényeinek kielégítésére a könyvtáros állományához fordul. Ha az olvasót nem tudja kielégíteni, akkor vagy azt szerzi meg, amit az olvasó címszerűen kért, vagy az olvasó által kért témához a megfelelő anyagot az irodalomból kutatja fel.

A jövő igényeinek kielégítése már széleslátókörű, tervszerű munkát követel. Ismernie kell a könyvtárosnak szakterületének fejlődési irányát, üzemének fejlesztési tervét és a kutatási témákat. De ismernie kell világviszonylatban a tudományos haladás új irányait, és be kell szereznie ennek irodalmát is, mert előbb-utóbb keresni fogják. A jövő igényei a jelenben gyökereznek. A tudomány mai állásaiból és problematikájából nő ki a holnap gyakorlata. Vajon hány könyvtárban volt meg az izotópirodalom évek óta, ahol ma már gyakorlatilag alkalmazzák? Vajon hány könyvtár készül elő a kibernetika irodalmával, ahol alkalmazásra kerülhet? A könyvtárosnak így kell ismernie a szakirodalmat. A szakirodalom fogalmába ma már egyaránt beletartozik mind az alkalmazott, mind az elméleti tudományok irodalma. Elmosódott a kettő közötti határ, a gyakorlat, az ipar azonnal hasznosítani igyekszik az elméleti kutatás eredményeit, és a technika fejlődése újabb elméleti kutatást tesz lehetővé.

Nagy könyvtárban ez a feladat egész osztályt, esetleg csoportot kíván, mert az utolsó egy-két emberöltő alatt a publikációk és az olvasók száma olyan rohamosan növekedett, hogy a könyvtári technikának valamilyen módon lépést kellett vele tartania. Ez a mód a könyvtári munkafázisok részekre bontása és az egyes munkálatok speciálizálódása volt. Kialakultak az egyes könyvtári osztályok, szerzeményezés, katalógizálás, szakozás, kölcsönzés, tájékoztatószolgálat, bibliográfia stb. Ezek a munkafázisok még akkor is fennállnak, ha egy kis könyvtárt vezető könyvtárossal van szó. Könyvtárosi nevelésünk, tanulmányaink, gondolkodásunk a munkafolyamatokat metafizikusan szétválasztották. Az irodalomkutatást úgyiszlén kisajátította a tájékoztatószolgálat. Holott a múlt század végén a brüsszeli könyvtárban még a szerzeményi osztály feladata volt a bibliográfiai felvilágosítás.^{2/} Ez az, akkori érdeklődések száma és publikációk mennyisége mellett lehetséges volt. Ma felfogásunk szerint a tájékoztató osztállyal szemben, amely jelenben elhangzott ad hoc igényekre ad irodalomkutatásával feleletet, a szerzeményi osztály a szakterülete fejlődési irányának megfelelő, a várható jövőbeli igényeket elégíti ki az irodalom felkutatásával és áttekintésével. A szerzeményi osztály feladata kettős, megadni

az olvasónak azt, amit kíván és felkészülni az olvasó várható igényeire.³ Munkamódszerében sok közös vonás van a tájékoztató szolgálattal, hiszen csaknem ugyanazokat a munkaeszközöket használja /bibliográfiák, referálólapok, folyóiratok stb./, de míg a tájékoztató szolgálat elsősorban a retrospectív bibliográfiákat, referáló lapokat és a már meglévő könyveket, a szerzeményi irodalomkutatás inkább a kurrens bibliográfiákat és a szakfolyóiratokban megjelenő recenziókat használja. Áttekintést szerez világviszonylatban a tudomány mai állásáról, figyeli az új irányokat. Így előzi meg a szükségleteket, így válik a szerzeményezés aktív irodalomkutatássá.

A feltárt adatokban válogatni kell. A gyűjtemény építését minden könyvtárnak a válogatásnál kell kezdenie.⁴ Megszabja a válogatást a könyvek beláthatatlan mennyisége, még speciális szakterületén sem törekedhetik egy könyvtár ma már teljességre. Megszabja a válogatást a könyvtár célkitűzése. A szakterületen belül el kell döntenit, hogy milyen színvonalon, kiknek szerez be irodalmat. Megszabja végül természetesen a válogatást a költségvetés.

Az eddigiekben megállapítottuk, hogy válogatnunk kell. A következőkben nézzük meg azt, hogy miből válogatunk, hogyan értékeliük forrásainkat, és melyek legyenek a válogatás kritériumai.

Legegyszerűbb természetesen raktáron lévő könyvek között válogatni. Kezünkbevéve, átlapozva, tartalomjegyzékét átolvasva megfelelő kritikával megállapíthatjuk a könyvről, hogy szükség van-e rá a könyvtárunkban, vagy sem. Ez a módszer azonban, csak a könyvárusi forgalomban lévő magyar és részben a szovjet és népi demokratikus művekre áll. Igen kis részben vonatkozik ez devizaigényes könyvekre. Egyes más könyvtárak már beszereztek, de könyvtárunknak szükségesnek gondolt irodalmát így a fenti módon átnézhetjük.

Nehezebb probléma már a válogatás élveinek tisztázása devizaigényes és az olyan egyéb külföldi művekre vonatkozólag, amelyeknél az országon belül csak irodalmi adat áll rendelkezésünkre, tehát ennek alapján kell eldönteni, hogy szükségesek-e és megfelelnek a kívánalmaknak.

A szerzeményezés irodalomfigyelésének alapjai az egyes országok nemzeti bibliográfiái. Ezek a teljes könyvtermést, nemcsak a könyvárusi forgalomba kerülő műveket tartalmazzák. /L.I.táblázat./ Nem helyettesítheti a másik gyakran alkalmazott forrás, a nagy könyvtárak új szerzeményi jegyzéke a nemzeti bibliográfiát, mert ezeknél már érvényesültek bizonyos válogatási elvek, mégpedig minden adott könyvtárnál a maga sajátos válogatási szempontjai szerint. Ez a két for-

rás azonban csak a könyvészeti adatokat közli, szakosítva ugyan, de bővebb ismertetéseket nem.

Az új művekről a legkorábbi hírt a kiadói jegyzékek és a szakfolyóiratokban megjelenő fizetett kiadói hirdetések adják. Ezek már rendszerint ismertetik a könyv tartalmát, felépítését, de kiadói szempontból, ezért mindig kritikával kell olvasni őket. Az eddigi források előnye, hogy a rendeléshez szükséges könyvészeti adatokat megbízhatóan és pontosan közlik. Ez azért fontos, mert sok visszaküldött, nemteljesíthető rendelés mögött a hiányos és hibás adatközlés rejlik. Így az olvasó a rendelécédula hiányosságai miatt sok fontos és jó könyvtől esik el.

Rendszerint az árak kivételével hasonlóan pontos könyvészeti adatokat közölnek az ún. "standard list"-ek, "guide"-ok, tehát egy-egy terület és időszak válogatva összeállított könyvjegyzékei. Éppen ilyen alapon használhatjuk a sokkal mélyebbre hatoló, a könyveken kívül sokszor folyóiratcikkeket, szabadalmakat stb. felölelő szűkebb területre korlátozott, teljességekre törekvő szakbibliográfiákat. Ezek már nem a kurrens beszerzés eszközei, mert retrospektívek. A tudományok mai gyorsütemű fejlődése mellett - a reference szolgálaton túl - a szerzeményezés egy-egy új szakterület vagy új könyvtár összeállításánál és az állomány hiányainak megállapításához használhatja.

Az irodalom áttekintésének legfontosabb forrásai a folyóiratokban megjelenő recenziók. A recenziókat is óvatosan kell értékelni. Valószínű, hogy egy könyv-és lapkiadóvállalat saját lapjában, saját kiadványairól inkább jót közöl. Mindenesetre gyanus, ha az ismertetésben használt jelzők tulzók. Általában minél tekintélyesebb egy-egy folyóirat, annál nagyobb a valószínűség, hogy megbízható recenziót találunk. Legmegbízhatóbbak a tudományos társulatok lapjai és az évszázados multu, hagyományos nagy folyóiratok. A fentiekkel szemben tekintetbe kell venni a recenziók egyetlen nagy hátrányát, azt, hogy az ismertetések természetüknél fogva késve jelennek meg.

Milyen a jó recenzió? Ezt a kérdést nemcsak azért érdemes alaposabban megtárgyalni, mert a helyes könyv megvételéhez segít, hanem, mert a könyvtáros maga is gyakran készít recenziókat vagy szerkeszt referáló lapot. A jó recenzió pontos adatokat közöl a műről, terjedelméről, illusztrációról, táblázatairól. Ismerteti a mű célját, kik számára készült és a szerző személyét. A könyv tartalma és a fejezetek leírása mellett értékeli, hogy a felvetett kérdést elég kimerítően tárgyalja-e, nem maradtak-e "lefedezetlen" területek, és mennyire érte el a könyv írója a cimbet és bevezetés-

ben kitűzött szándékát. Ismerteti a könyv tárgyalási módszerét, véleményezheti a mű hiányait és korlátait, tartalmában és stílusában egyaránt. Ilyen recenziónál a könyvtáros könyvben el tudja dönteni, érdemes-e a könyvet megszerezni, mást fog-e adni, mint a hasonló témájú, már meglévő könyvei. Természetesen mindig fennáll az a lehetőség, hogy a recenzió írója szubjektivitásánál fogva elfogult és egyoldalú. A könyvtáros azonban legyen a kritikák kritizálója. Olvasson minél több recenziót ugyanarról a műről. Erre módja van, hiszen egy szakterület fontos új könyvét minden szakfolyóirat előbb vagy utóbb ismerteti. Hasonlítsa össze a különböző ismertetésekét. A recenziók összevetésének megkönnyítésére a Technical Book Review Index egy könyvről több recenziót is közöl /L.II. Táblázat/. A recenziók olvasása a könyvtáros számára sohasem elvesztegetett idő, még akkor sem, ha a könyvet nem rendeljük meg, mert fejleszti szaktudását, és növeli kritikai érzékét. Igen helyes eljárás, ha a recenzió alapján megrendelt és beérkezett könyvet összevetjük a rendelés alapjául szolgált recenziókkal. Ezzel ellenőrizzük, hogy a recenziók megállapításai valóban helyesek voltak-e, és azt is ellenőrizzük, hogy saját recenzióértékelésünk megfelelt-e a követelményeknek.

Természetesen a könyvtáros döntésének nem a recenzió az egyetlen alapja. Megrendeli a művet, ha a könyvtár gyűjteményéhez új információt ad, ha a kérdés állásának új szempontjaival ismerteti meg, korszerűvé teszi állományát, sőt ha a cikk elején a jövő igényeiről mondottakat figyelembe vesszük, azt is állíthatjuk, hogy anyagot ad a jövő kutatások számára. - A döntést végül, de nem utolsó sorban befolyásolja a költségvetési keret.

A válogatásban segítséget nyújthat a szerző személyének ismerete. Ha szakterületén neve elismert, ha könyvtárunkban van már tőle keresett, jól bevált mű, egyszerű a döntés. Szakkönyvtárakban vigyázni kell arra, hogy a sokféle témával foglalkozó szerző rendszerint nem mindegyik területen szakember.

Az elismert nagy kiadók neve már általában minősítő jellegű. Bizonyos fokú garanciát jelent a mű színvonalára vonatkozólag. Viszont a szerző saját kiadásában megjelenő könyvet fogadjuk kételkedéssel, mert a kiadó valószínűleg sokkal nem vállalta az üzleti kockázatot, és így ez lett a szerző egyetlen lehetősége, hogy művét publikálja.

Kiadói ismertetésekénél vegyük figyelembe, hogy a kiadó a könyvet el akarja adni, ezért a közölt ismertetések, - mint már említettük - csak jót tartalmaznak. Ezenkívül előfordul, hogy régi, elavult könyveket hirdetnek évszám nél-

kül. Ezért az évszám nélküli könyveknél mindig keressük ki egyéb forrásokból a megjelenés évét, hiszen a vétel kérdését sokszor eldönti az, hogy mikori a mű. Még az új kiadásoknál is legyünk óvatosak, mert gyakran csak újrányomást vagy lényegtelen változtatást takar.

Az egész világon megnövekedett a sorozatok száma. Egyszerűnek látszik, hogy a könyvtárunkat érdeklő és gyűjtőterületünknek megfelelő sorozatokat teljességgel szerezzük be. Ez nem helyes, mert nem mindig van szükség teljességre, másrészt így feladjuk a válogatás jogát. A sorozatban megjelenhetnek részben gyengébb, részben a könyvtárunkat nem érdeklő könyvek is.

Az eddig közölt szempontok megkönnyítik ugyan a válogatást, de a felesleges, nem megfelelő művek megkülönböztetése a szükséges és értékestől még mást is kíván. A könyvtárosnak tudásán, gyakorlatán és ösztönös ítéletén kívül minden elérhető segítséget igénybe kell vennie. Támaszkodják elsősorban intézménye jól ismert szakembereinek tanácsára és véleményére.

A folyóiratok kiválogatásánál más szempontokat is figyelembe kell venni. A könyvtár folyóiratállományának összetételét részben meghatározza elődeink munkája. Folyamatosan járó folyóiratot a könyvtáros csak akkor szüntet be, ha annak színvonala vagy nagyon leromlik, vagy pedig valamilyen ok folytán már nem felel meg a könyvtár gyűjtőterületének. Nagyobb arányú új folyóiratmegrendelésre készíti a könyvtárat, ha új találmányok, felfedezések következtében új tudományágak alakulnak ki, melyeknek új folyóirataik vannak. /Pl. az atomenergiára vagy a televízióra vonatkozó lapok./ Hasonló az eset, ha az intézmény profiljának változása a könyvtár gyűjtőkörének változását vonja maga után. Új folyóiratok válogatásánál nézzon utána a könyvtáros, hogy a szakterület referálólapjaiban a szóba jöhető folyóiratokból milyen gyakran és milyen jellegű cikkekre talál. Megfelelnek-e a referált cikkek azoknak az igényeknek, amelyet a könyvtár támaszt. Állapítsuk meg, hogy a folyóiratnak van-e egyáltalában megfelelő mutatója. Milyen más ismert folyóiratokat ad ki a kiadója, mert ebből következtethetünk az új folyóirat színvonalára és jellegére. Általában a folyóiratok szerkesztősége és szerkesztő bizottsága fémjelzi a lapot. Tudományos munkatársaink ezek nagy részét ismervén igen nagy segítséget tudnak nyújtani a folyóiratok válogatásánál. Amikor az összes adatokat összegyűjtöttük, a végső döntésnél - akár könyvről, akár folyóiratról van szó - hallgassuk meg a szakemberek véleményét, hiszen ők fogják használni azokat.

Az irodalom áttekintése éppúgy nem állhat meg az állomány alapjául szolgáló két kiadványtípus /könyv és folyóirat/

felkutatásánál, mint a tájékoztatási irodalomkutatás. A fenti válogatási elvek vonatkoznak a többi kiadványtípusra is. Ezeknél sem szabad megvárni minden esetben a jelentkező igényt, hanem ezekre is előbb kell gondolni. Gyártmányjegyzékekről és prospektusokról a kereskedelmi vonalról és a folyóiratok hirdetéseiből, a szaklapok prospektusszolgáltatásaiból értesülünk. A szabadalmakat a folyóiratok szabadalmi listáiból választhatjuk ki. Szabványok, kutatóintézeti jelentések, különlenyomatok, disszertációk legnagyobb részt a nemzeti bibliográfiákban szerepelnek, mert mint említettük, a nemzeti bibliográfiák rendszerint a könyvtárusi forgalomba nem kerülő kiadványokat is tartalmazzák. Külön kell szólnunk a különlenyomatokról. Gyakran nincs szüksége a könyvtárnak egy teljes folyóiraatra vagy egy kongresszus teljes anyagára, ilyenkor elegendő csak a könyvtárat érdeklő cikk vagy előadás megszerzése. Néha viszont egy folyóiratcikk több példányban is szükséges. Ebben segítségünkre van a Chemical Society és a Physical Society különlenyomat-szolgálat. Kibocsátott szelvények megvásárlásával lehet a társulatok folyóirataiban megjelent cikkekről különlenyomatot rendelni. Végül szólnunk kell egy ma már nélkülözhetetlen kiadványtípusról, a fotókopiáról és a mikrofilmről. Gyakran ez az egyetlen lehetőségünk bizonyos információk beszerzésére, ezért figyelmünket ki kell terjeszteni a mikrofilm katalógusokra is.

Az itt elmondott módszerek és követelmények, amelyek korántsem teljeseek, még nem általánosíthatók minden szakkönyvtárunkban. De ha azt akarjuk, hogy könyvtárunkat elismerjék, becsüljék és segítsék, a munkánk színvonalát emelni kell. Nyujtsunk többet, mint a minimális kíváncsi. Tekintsük munkánk gerincének az állomány tervszerű és a jövő szempontjait figyelembe vevő fejlesztését. Találja meg az olvasó a könyvtár polcain már az új témájához igényelt irodalmat. Válogassuk úgy könyveinket, hogy minden, ami szükséges, meglegyen, de kevésbé használt és másutt könnyen hozzáférhető műveket ne szerezzünk be. Ne a mennyiség legyen döntő, hanem a minőség: a könyv értéke a kutatás és a gyakorlat számára.

Dr. Faragó Lászlóné

I r o d a l o m

1. LAMB, J. P.: Commercial and technical libraries. London, 1955. 281.p.
2. ESZTERGÁR László: A brüsszeli királyi könyvtár. - Magyar Könyvszemle. 1899. 373.p.

3. SHORB, L.: Special library services and their place in the library community. = Special Libraries, 1946. 213-216.p.
4. RANGANATHAN, S.R.: Preface to library science. Delhi, 1948. 33.p.
5. GEORG, Valerie: Acquisitions. = Handbook of special librarianship and information work. General ed. Wilfred Ashworth. London, 1955. 24-53 p.
6. GRATZL, Emil: Die Erwerbung. = Handbuch der Bibliothekswissenschaft, Hrsgb. von Fritz Milkau. Leipzig, 1933. 116-119.p.
7. Technical services in libraries. By Maurice F. Tauber and assoc. New York, 1955. 1-108.p.
8. MacCLELLAND, E.H.: Selecting books for a technical department. = The practice of book selections. Ed by R.L. Wilson, Chicago, 1940. 138-168.p.
9. METCALF, Keyes D.: Harvard faces its library problems. = The place of the library in a university. Cambridge, 1950. 38-52.p.
10. COPPOLA, Dorminick: Library - trade relations in the field of current books. = College and Research Libraries, 1956. July.

I. TÁBLÁZAT

A fontosabb kurrens nemzeti bibliográfiák.*

Bibliografický Katalog CSR, Ceske Knihy	szakrend	heti
Bibliographie de Belgique	decimális rendszer	havi
Bibliographie de la France	szakrend	heti
/kiegészítő jegyzékekben folyóiratok, disszertációk stb/		
Bollettino delle pubblicazioni italiane ricevuto per diritto di stampa	szakrend	havi
The British National Bibliography	Dewey rendszer	heti
The Cumulative Book Index	keresztkatalógus	
/Megfelel az amerikai nemzeti bibliográfiának, de tartalmazza a teljes angolszász nyelvterületet/		
Deutsche Nationalbibliographie		
Reihe A. könyvtárosi forgalomban lévő kiadványok	szakrend	heti
Reihe B. könyvtárosi forgalomba nem kerülő kiadványok /szabványok, disszertációk stb/	szakrend	2 heti

Knizsnaja Letopisz			
/Folyóiratok stb. külön sorozatban/	szakrend		
Magyar Nemzeti Bibliográfia			
/Folyóiratcikkek külön a Magyar Fo-			
lyóiratok Repertoriumában/	decimális rendszer	havi	
Österreichische Bibliographie			
/A könyvtárosi és egyéb kiadványok			
együtt a szakban vonallal elvá-			
lasztva ujrakezdődő abc-ben/	szakrend	2 heti	
Das Schweizer Buch			
Serie A. könyvtárosi forgalomba			
lévő kiadványok	szakrend	1/2 havi	
Serie B. könyvtárosi forgalomba nem			
kerülő kiadványok	szakrend	2 havi	

II. TÁBLÁZAT

Néhány műszaki és természettudományos könyvet ismertető kiadvány.*

- Bibliographie des Sciences et de l'Industrie. Revue de
Librairie et d'Information. Livres français et étrangers.
/Szakosított; hiánya, hogy kiadót nem közöl/
Monthly List of Russian Accessions. Washington, Library of
Congress
/Szakosított/
Das neue wissenschaftliche Buch. Neuerwerbungen der wissen-
schaftlichen Bibliotheken der DDR.
Reihe A: Naturwissenschaft - Technik
New Technical Books.
/New York Public Library 2 havonta szakosítva kiadott új
szerzeményi jegyzéke. Részletes tartalomismertetés/
Research Work Published in Sweden
/Szakosított/
Technical Book Review Index.
/Szerzői abc sorrendben. Minden könyvről több recenziót
közöl. Évi 10 szám./

*Nagyobb könyvtárainkban hozzáférhetőek.